

Czeglédi László, Radics Krisztina

Iskolai könyvtárak használói szemmel

Miért lesz valaki iskolai könyvtáros vagy könyvtárostanár a mai világban? Például egy eldugott helyen egy 87 főt számláló iskolában? Kutatásunk többek között erre keresi a választ, valamint arra, hogy az iskolai könyvtárak működése, fennmaradása mennyire kecsegtet reális esélyekkel.

A jelenlegi kutatást több lépcsőben terveztük megvalósítani. A hangsúly elsősorban az iskolai könyvtárak szerepének, lehetőségeinek vizsgálatára helyeződik, főként a digitális oktatási szolgáltatások és a digitális könyvtárpedagógia támogatásának vonatkozásában.

A kutatás elindítását az élet hozta. Láttuk a sok rossz és a sok jó példát. A különböző tanítási gyakorlatokon való részvételen tapasztaltak juttattak el addig, hogy foglalkozunk a kérdéssel.

Ennek a kutatásnak a harmadik szakasza a tanulókról szól, miként élik meg az oktatás támogatásának különböző területein nyújtott szolgáltatások beépülését tanulmányaikba.

Bevezetés

Iskolai könyvtárak: Mire jó? Mi van ott? Melyik szülő gondol arra, hogy az iskolai könyvtárba küldje a gyermekét? És miért? Van-e miért odaküldeni? Amennyiben odaküldi, ott mit vár el az iskolai könyvtár lehetséges szolgáltatásaiból?

Sajnos a tapasztalatokból kiindulva nagyon kevés ezekre a kérdésekre az autentikus válasz. Jónéhány zárótanításon, tanítási gyakorlaton beszélgettünk hallgatóinkkal, de egy-két esetet kivéve kevés pozitív választ kaptunk. Félreértés ne essék, nem feltétlenül az iskolai könyvtárakról, hanem az ezeket körülvevő környezetről.

Félretéve a személyes tapasztalatokat, problémákat, úgy gondoltuk, hogy itt az idő feltérképezni az iskolai könyvtárak helyzetét. A gondolatot tett követte, és elindult egy három részből álló országos felmérés. Joggal lehetne kérdezni, hogy miért nem reprezentatív felmérésről van szó?

A válasz egyszerű és kétoldalú: a legfontosabbnak azt tartottuk, hogy a COVID végén már meg tudjuk kérdezni az érintetteket. Másrészt országos szervezetekkel összefogva hosszú ideig tartana ennek kivitelezése. (Természetesen jó kapcsolatban vagyunk ezekkel a szervezetekkel.) Ugyanakkor már messze kezdünk kifutni a járvány hatásainak elemzéséből, és kezdünk belemenni újabb működési környezetekbe, amelyek számtalan újabb kérdést vetnek fel és fognak még felvetni.

Előzmények

A három kérdőív 2019 és 2022 között került lekérdezésre. Elsőként az iskolai könyvtárosokat, majd az iskolai oktatókat kérdeztük meg arról, hogy mit gondolnak az iskolai könyvtárak állapotáról, szolgáltatásairól. Ennek a két felmérésnek a kiértékelése még nem került teljes terjedelemben publikálásra, várva a diákok által kitöltött kérdőívek eredményeit.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a válaszok alapján az elgondolt általános kép szűródik le: van, ahol jó, van, ahol rossz, és van, ahol nagyon rossz, sőt van, ahol semmi nincs.

Az első két felmérésben meglepően jó eredmények érkeztek: az iskolai könyvtárosok 757-en, míg az iskolai oktatók 1160-an töltötték ki a kérdőívet. Erre a két eredményre jelen esetben nem kívánok reflektálni, a későbbiekben egy komplex tanulmány fog készülni a három (diákokkal egybekötött) kérdőív összefoglaló jellegű vizsgálatáról.

A számadatok mindenesetre azt mutatják, hogy a várakozásnál nagyobb mértékű érdeklődés van az iskolai könyvtárak ügye iránt.

Több helyen leírtuk már, de most sem szabad kihagyni:

- „Az iskolai könyvtár nem azért működik rosszul, mert jól nem tud.
- Az iskolai könyvtáros nem azért nem tud támogatni bennünket, mert nem akar.
- Minden szolgáltatás a gyerekekért, a tanárokért van és a minőségi oktatásért.” (Czeglédi–Lengyel, 2020)
- Ne feltétlenül azonosítsuk az iskolát, az iskolai könyvtárat és az iskolai könyvtárost (vagy a könyvtárostánárt) a minőség tekintetében. (Bármelyik fel- és lehúzhatja a többi.)

Az előzményeket tekintve nem tudunk beszámolni nagy dolgokról az utóbbi években. Nem készültek országos felmérések, főként nem a használók tekintetében. Az IFLA megfogalmaz alapelveket,¹ sőt egyéb jelzésértékű ajánlásokkal is találkozhatunk (országos reprezentatív felmérés tudtunkkal utoljára 2001-ben készült). Ugyanakkor két egymással összefüggő dolgot nem szoktunk figyelembe venni a felmérésekkel kapcsolatban sem:

- Infrastruktúra
- „Az internetgenerációs kultúra szívében az interaktivitás, a kölcsönhatás rejlik. A ma gyermekei egyre inkább résztvevők, nem nézők. Vitára buzdítják őket.” (Tapscott, 2001)

¹Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata. URL: <https://archive.ifla.org › pubs › manifesto-hu>

IFLA iskolai könyvtári útmutató. URL: <https://www.ifla.org › files › assets › publications>

Hazánkban az iskolai könyvtárak erre (néhány esettől eltekintve) nincsenek felkészülve, ugyanakkor kiváló iskolai könyvtárakkal is rendelkeznek oktatási intézmények. Ez csak anyagi erőforrások kérdése lenne? Reméljük, nem.

Az infrastruktúrát felmérő kérdésekre érkezett válaszok azonban inkább ezt a képet mutatják. A három felmérés alapján persze több kérdés is felmerül. Horváth Tibor 1998-ban így írt az iskolai könyvtárakról (Horváth, 1998):

„Elnézve az iskolai könyvtárak siralmas állapotát, a róluk burjánzó vitát minősíthetjük viharra egy pohár vízben. Hiszen sok helyen még könyvtár sincs. Máshol könyvtárnak alig nevezhető képződmény keresi helyét az iskolában. Szinte mindenütt gyenge az állomány. Megoldatlan problémát jelent a fluktuáció, amely nem az iskolai könyvtárak sajátossága csupán, hanem a legtöbb tantárgy velejárója. Akik megmaradtak, zömében szakképzetlenek. Reménytelen képzéssel követni a könyvtárosi munkakörbe érkezőket, mert a képzési idő hosszabb, mint az iskolai könyvtárosi munkakörök betöltésének egy főre jutó átlagos időtartama.”²

A közben eltelt negyedszázad azonban sok változást hozott képzésben, infrastruktúrában, beindultak az utóbbi években a könyvtárostánár-képzések is. Hullámhegyek és -völgyek természetesen azóta is vannak. Ezek alapján az egyik kérdés ma is az iskolai könyvtárak léte, a másik a humán erőforrás léte és képzettsége, a harmadik pedig az infrastruktúra. Negyedik (plusz)kérdésként pedig meg kell vizsgálni, hogy a könyvtárak minőségi szintjétől függetlenül a használók (jelen esetben a diákok) miként vélekednek az iskolai könyvtárakról.

Az iskolai könyvtárak a legfontosabb használók szemével: a diákok

Az előzmények vázlatos ismertetése után beszélni kell a mai használókat érintő változásokról. A digitális átállás, digitális világ számos útmutatást ad (Racsko, 2017), számos változást követel, de az iskolai könyvtárak sok esetben nem követik vagy nem tudják ezeket követni. Ilyen például a digitális könyvtár-pedagógia (ami esetünkben az egyik legfontosabb lenne az iskolai könyvtárak és a könyvtárostánárok számára), ami hazánkban még csak meg sem gyökerezett, ugyanakkor a nyugati országokban már szervezetek épülnek erre.³

² Ebben az időben, az 1990-es évek közepén már elindult az egri felsőfokú könyvtárosképzés is, a cikk megjelenésekor természetesen még gyakorló könyvtárosok nem kerültek ki a képzésből.

³ DLF Digital Library Pedagogy Working Group. URL: <https://www.diglib.org/groups/digital-library-pedagogy-working-group/>

Ennek fontosságát a tanítási gyakorlatok, zárótanítások is igazolják a diákok, de a gyakorló tanárok részéről is. (A gyakorló tanárok is egyre gyakrabban nyúlnak online és/vagy digitális eszközökhöz az online oktatáson kívül is.)

A diákokhoz szóló kérdéseink kifejezetten az iskolai könyvtárral kapcsolatosak voltak, bár részben érintették az online oktatás témakörét is. A diákok és az iskolai könyvtár viszonya rapszodikus. Némely kérdések esetében kiszámítható, más esetekben pedig váratlan eredményeket mutat.

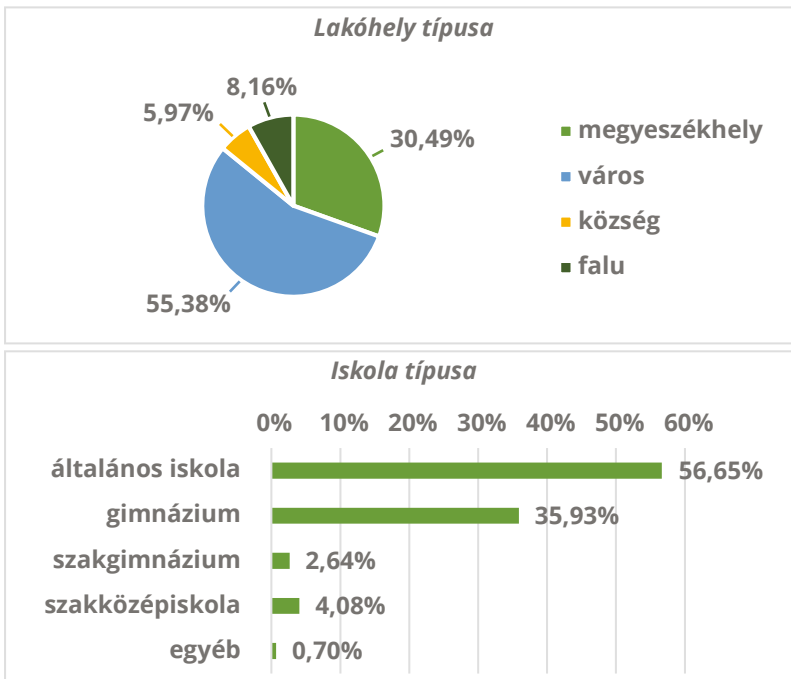
A diákok számára közzétett kérdőív nem reprezentatív, de országos szinten került kiküldésre. A válaszadók összetétele az életkort, a település- és iskolatípust tekintve is vegyes volt. A kérdőívekre **2427** válaszív érkezett.

A kiküldött kérdéseket három kategóriába csoportosíthatjuk:

- demográfiai megoszlás,
- szolgáltatások igénybevétele (ezen belül hagyományos és elektronikus szolgáltatások),
- emocionális tartalmú, akár szubjektív választ igénylő kérdések.

A nemek szerinti megoszlás viszonylag egyenletesen alakult a kitöltők tekintetében, a lányok kicsivel többen töltötték ki a kérdőíveket (56,82%). (Bár egy reprezentatív kérdőíves felmérésnél ez torzíthat a nemek arányainál.)

A lakóhely és iskolatípus szerinti megoszlás sem hozott igazán meglepő eredményt:

1. ábra

Alapvetően a lakóhely típusa és az iskola típusa mértékének jelenléte a két diagramon összecseng, hiszen mindkét esetben többnyire a várható értékeket kaptuk: lakóhely esetében döntő többségben a megyeszékhelyek és az egyéb városok, míg az iskolatípusok esetében az általános iskolák és a gimnáziumok vezetnek a listát.

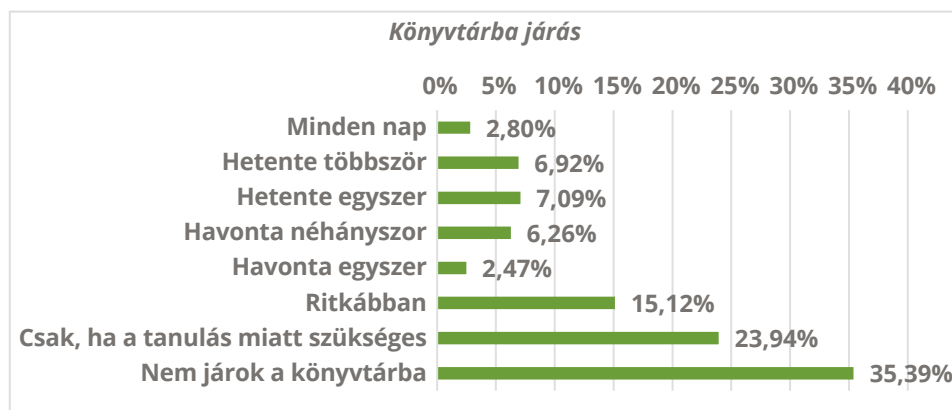
Ugyanakkor kiemelném annak a jelentőségét, hogy a településtípusok esetében a falvak és községek aránya közel 15%, amelyet nem prognosztizáltunk ilyen mértékig (pl. akár infrastrukturális okok miatt – bár a kitöltések jelentős része vélhetően mobiltelefonon érkezett –, a jövőre nézve érdekes lehet a kitöltésre használt eszközök számbavétele is).

Másrészt az iskolatípusok esetében az általános iskolák jelentős fölényben vannak a gimnáziumokkal szemben, ami viszont a településtípusok arányaival mutat összhangot.

Az életkor és az évfolyamok esetében azonban nem fedik egymást meggyőzően az adatok. Az életkorok alapján a 11–14 éves korosztály, míg az évfolyamok tekintetében az 5–8. és 10. évfolyam volt a meghatározó. Ennek okait még vizsgáljuk, talán a keresztábrák részletes elemzése segíteni fog, de valószínűleg a ma igen jellemző, évfolyamokon belüli életkorkülönbség is közrejátszhat az eltérések előfordulásában.

Az iskolai könyvtár használata

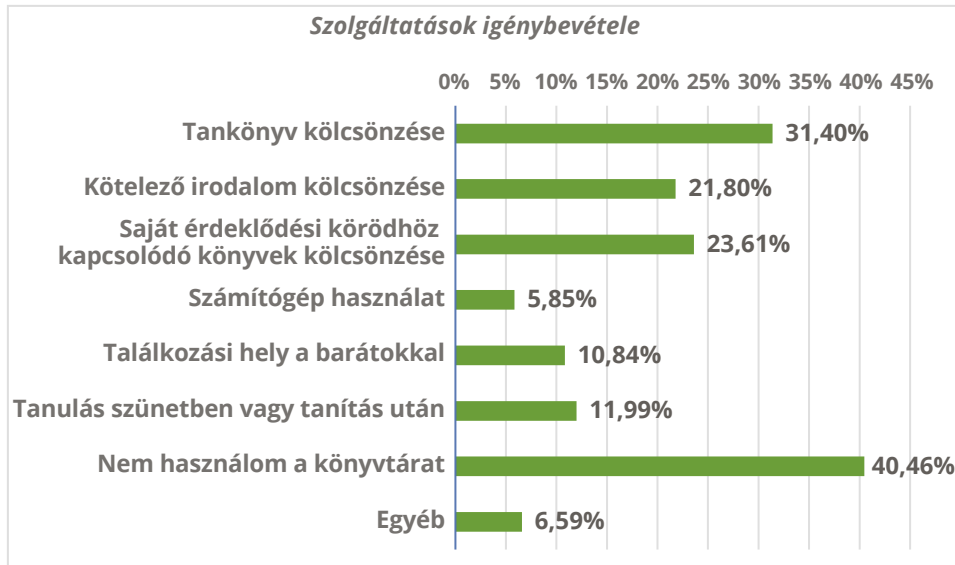
Jó hír: szerencsére a válaszadó diákok több mint 98%-a tudja, hogy van könyvtár az iskolájában. Azonban hiába a nagy számok, ha van a válaszadók között 20 diák, aki nem tudja, van-e ilyen szolgáltatás az intézményében – ez ugyanolyan nagy baj, mint amilyen jó, hogy közel 2400-an tudják. Sajnos tudni valamit még nem elég, ha nem használjuk, és itt kezdődnek a bajok. Látogatják-e az iskolai könyvtárat azok, akik tudják, hogy létezik?

2. ábra

Összességében azért elmondhatjuk, hogy a válaszadó diákok durván 65%-a valamilyen rendszerességgel (még ha muszájból is, de) eljut a könyvtárba. A 35% persze így is elszomorító, de rosszabbra számítottunk. A kérdések persze egymásra épülnek, ezért a kép mindig romlik egy kicsit.

A következő kérdésben ugyanis már arra voltunk kíváncsiak, hogy aki bemegy a könyvtárba az miért teszi.

3. ábra

Az első szembetűnő adat az előző diagrammal összevetve, hogy a „Nem járok a könyvtárba” és a „Nem használom a könyvtárat” válaszok között vajon mennyi lehet az átfedés? Ha valóban csak 5% (bár erre kevés az esély), akkor „jó”, ha nem (és ez a valószínűbb), akkor sajnos a könyvtárba járók között is vannak olyanok, akik nem használják a könyvtárat. A kereszt táblából a komplex tanulmányban talán ez is ki fog derülni. (Vélhetően közülük kerül majd ki pl. a „Találkozási hely barátokkal” csoport egy jelentős része is.)

A szolgáltatásoknál egyértelműen a tankönyvek kölcsönzése a vezető funkció, míg sajnos a könyvtár közösségi tér szerepe meglehetősen háttérbe szorul a számítógép-használattal együtt. Ennek nyilvánvaló okai az iskolai könyvtárak infrastrukturális lemaradása (természetesen vannak kivételek), valamint a személyi eszközök jelentős mértékű elterjedése (amelyek rendszerint fejlettebb technológiák, mint amit a könyvtár nyújtani tud).

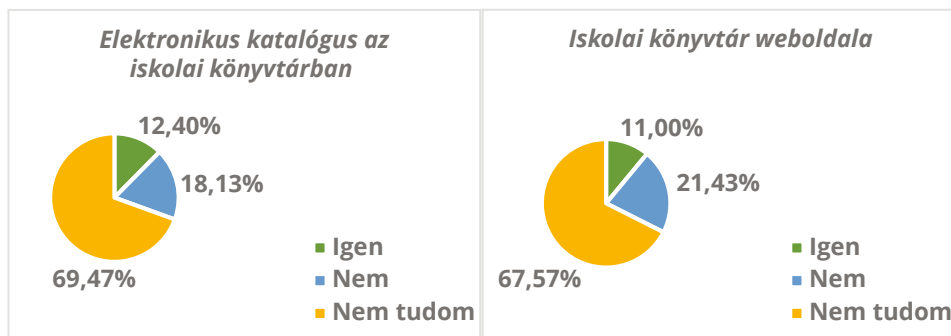
A dokumentumkölcsönzés tekintetében nem találtunk különösebb anomáliákat. A szépirodalom és az ismeretterjesztő irodalom kölcsönzése teszi ki – majdnem egyenlő arányban – kb. 60%-át a kölcsönzött dokumentumoknak, a mindkettőt kölcsönzők

a 20%, a nem kölcsönzők pedig a maradék 18%. Ez érdekes megoszlást mutat azzal, hogy a tanórákhoz kért segítségek túlnyomó többsége (kb. 75%) humán területre vonatkozik (jellemzően magyar nyelv és irodalom, történelem). Mindenesetre ezeket az eredményeket érdemes lenne összevetni a különböző országos olvasási projektek eredményeivel, amelyek az olvasási szokásokra vonatkoznak vagy ezeket vizsgálják. (Radics–Lengyel, 2021)

Ugyanakkor a könyvtárostól történő segítségkérést a válaszadóknak alig 50%-a veszi igénybe, ezt is változó rendszerességgel. Az összképet tovább rontja, hogy több mint 4% (104 diák!) nem tudja, hogy segítséget lehet kérni a könyvtárostól (ezt csak ott tartjuk elképzelhetőnek, ahol nincs fő állású könyvtáros – reméljük).

Könyvtár és oktatás – internet és online

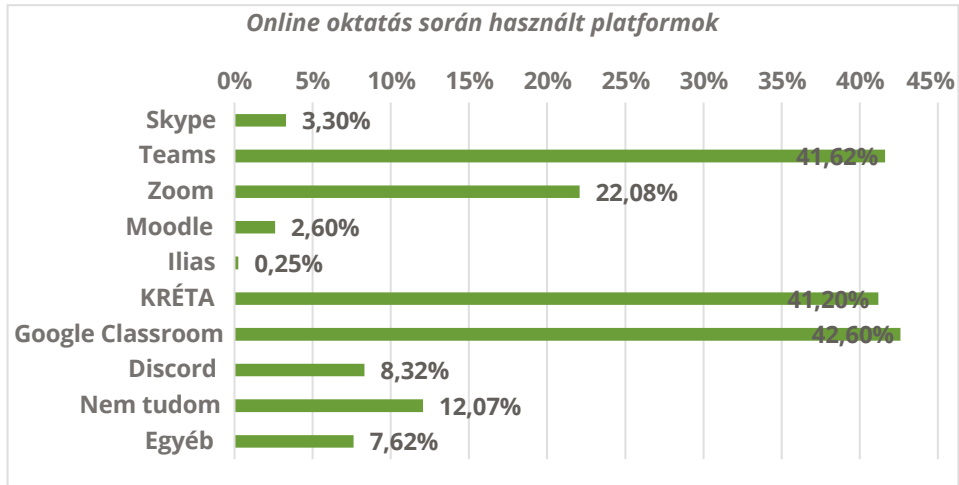
Elsőként szinte minden magyarázat nélkül két diagramot mutatunk meg, magukért beszélnek. A diagramokon látható adatok egyértelműen az intézmény menedzsmentjének a hibáira utalnak (hiszen ez elsősorban nem gazdasági kérdés). Egy nem oly régi tanulmányban már felsorolásra került, hogy az iskolai könyvtár, a digitális könyvtárpedagógia kérdésében melyek a menedzsment legfontosabb feladatai (Czeglédi–Lengyel, 2020). Az ábrákból kitűnik, hogy az adott intézmények többségében nincs kommunikáció vagy bármilyen érdekeltségi viszony a menedzsment és az iskolai könyvtár között. (Félreértések elkerülése végett, az ábrák nem arról szólnak, hogy valami nincs – bár ez is benne lehet –, hanem sok esetben arról, hogy a diákok nem is tudnak róla.)

4. ábra

Továbbhaladva az online-elektronikus vonalon: „Volt-e iskolákban online (elektronikus) oktatás az elmúlt néhány évben?” A kérdés csupán azért volt érdekes, mert itt is volt több mint 4% (208 diák!), aki nem tudta. Itt persze lehet fogalmi zavar is, de ha nem, akkor ők mit csináltak?

A témakörben az utolsó kérdés az előzőhöz kapcsolódik. Az online oktatásban használt platformok kérdésköre nem hozott meglepő eredményt, legfeljebb a változatossága. Érdeemes lehet az adatokat összehasonlítani ugyanezen időszakban végzett felsőoktatási kutatások eredményeivel (Antal–Czeglédi, 2022).

5. ábra

Ezekhez kapcsolódóan az előző kérdések alapján nem feltétlenül adódik a válasz az emocionális jellegű kérdésekre, ahol több mint 66% válaszolta, hogy a hagyományos oktatást kedveli, és közel 60% elégedett az intézményében működő iskolai könyvtárral.

A „játszva tanulni” (Negroponte, 2002) gondolatot egyrészt visszalökte ez a 2-3 év, másrészt részben visszaterelte a hagyományos oktatás színterére.

Végezetül

Szándékosan nem írtuk azt, hogy összegzés vagy hasonló záró fejezet. Az itt leírtak, amint a bevezetésben említettük, egy háromrészes komplex kutatás egyik egységének eredményei. További feldolgozásra várnak a másik két egység (iskolai könyvtárosok, tanárok) eredményeivel összevetve. Reményeink szerint a három felmérés eredményei – ha nem is reprezentatív, de – országos kitekintést adnak iskolai könyvtáraink helyzetére infrastrukturális és szolgáltatási téren, valamint nem utolsósorban képet adnak a használat kérdéseiről, problémáiról a könyvtárosok, a tanárok és a diákok szemszögéből egyaránt. Ezzel együtt reméljük, hogy segítenek a problémák megoldásának keresésében is.

Irodalomjegyzék

- Antal, Péter – Czeglédi, László, 2022: The implementation of e-Learning solutions at the Eszterházy Károly Catholic University. Experiences and results. In: Journal of modern education review, 12:7. pp. 487–500. / p. 14.
- Czeglédi László – Lengyel Molnár Tünde, 2020: Könyvtárpedagógia a digitális átállás időszakában. In: Reflexiók néhány magyarországi pedagógia-releváns kontextusra. Komárno, Szlovákia. 2020. pp. 137–140. / p. 139.
- Horváth Tibor: Hej, iskolai könyvtárak! In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 1998. 12.
- Negroponte, Nicholas, 2002: Digitális létezés. Budapest. p. 160.
- Radics, Krisztina – Lengyel Molnár, Tünde: Library trends in the popularization of reading. In: Journal of humanities and social science, 26:3. pp. 11–19.
- Racsko Réka, 2017: Digitális átállás az oktatásban. Budapest.
<https://doi.org/10.17717/IQKONYV.Racsko.2017>
- Tapscott, Don, 2001: Digitális gyermekkor. Az internetgeneráció felemelkedése. Budapest. p. 99.